

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
Néprajz – Kulturális Antropológia Tudományok Program

Minorics Tünde

„Ehhez mérem az egész évet.”
A mohácsi busók szokásvilága

PhD dolgozat tézisei

Témavezető: Prof. Dr. Pócs Éva

Pécs
2012

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm mindenekelőtt konzulensemnek, *Pócs Éva* professor emeritusnak disszertációm elkészítéséhez nyújtott értékes szakmai segítségét, útmutatásait és türelmét.

Köszönetet mondok a *Pécsi Tudományegyetem Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék valamennyi oktatójának* az évek során nyújtott szakmai segítségükért. Köszönöm a disszertációm elő-opponenseinek, *Dr. Verebélyi Kincsőnek* és *Dr. Hesz Ágnesnek*, hogy részletes és konstruktív észrevételeikkel, hasznos javaslataikkal inspirálták a jelenlegi dolgozat javítását, és a kutatásom további irányait.

Köszönöm a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum igazgatója, *Ferkov Jakab* és munkatársai segítségét, valamint *Mórocz Sándor* helytörténeti gyűjtő, *Bubreg István*, *Lovák István* busók archív fotóit, *Bauer József* saját készítésű archív felvételeit, *Baráth Gábor* busó-maszkaragó-zenész-táncos értékes információit és aktív részvételét kiállításaimon, *Vikár Csabának* – szervezőnek és busónak – az önzetlenül átadott sok-sok információt és adatot.

Hálás vagyok mindazoknak, akiktől valamilyen formában bátorítást és segítséget kaptam, köztük unokahúgomnak, *Nyeste Mariannak*, a szakirodalom fordításában való közreműködéséért, valamint kollégáimnak, *Zsák Juditnak* és *Mészárosné Szentirányi Zitának* hasznos szakmai javaslataikért, *Radvánszky Bertalannak* a térképek elkészítésében nyújtott segítségéért.

Köszönöm családtagjaim és barátaim türelmét és támogató bizalmát.

Köszönettel és hálával tartozom *minden mohácsi busónak*, hogy a szülővárosomban eltöltött kutatóévek alatt megtiszteltek barátságukkal, bizalmukkal, hogy eltűrték jelenlétemet, megosztották velem érzéseiket, véleményüket és tudásukat. Köszönöm, hogy ismereteim bővülését kritikus figyelemmel kísérték és bizalommal várták disszertációm elkészülését.

Bevezetés

A vízkereszt napjától húshagyó kedd éjfélig tartó farsangi időszak utolsó hat napjában Mohácson a 18. század végétől letelepedett és mohácsi sokác népcsoporttá alakult katolikus horvát népesség *busójárás* elnevezésű *farsangi maszkos alakoskodása* zajlik. A busójárásnak állandó és alkalmi maszkos vagy jelmezes alakjai is vannak. Állandó alakja a *busó*, amelynek megnevezése napjainkban a fából faragott *antropomorf maszkot* viselő alakot jelenti, s mint ilyen, egyedülálló a mai Magyarországon.

A busók többsége 6-130 fős autonóm csoportközösségeket alkot, amelyek önállóan kialakított rend, valamint családi, baráti, szomszédsági viszonyok alapján szerveződnek. Mellettük előfordulnak alkalmasszerűen szerveződő csoportok és „magányos” busók is. A kutatási időszakom alatt utolsóként vizsgált 2011-es busójáráson több mint 750 famaszkos busó és közel 400 más jelmezes legalább 40 csoportja vett részt.

A busójárás időszakában olyan rendezvények is zajlanak, amelyeken nem vesznek részt maszkos alakoskodók, ezért a *busójárás* elnevezés mára nemcsak az ő szokásvilágukat, hanem a város hat napos farsangi ünnepének valamennyi eseményét jelenti.

Miközben a *busót* ma már nem csak sokácok alakítják, a szokásnak mégis jellemzően sokác karaktere van, ami magában foglalja a sokác zene, tánc, viselet és tárgyi kultúra számtalan elemét. A busójárás történetének minden korszaka az éppen aktuális körülményekhez való alkalmazkodással hozta létre az emberek életéhez igazított, éppen akkor és ott aktuális formáját, de ma is hangsúlyosan őrzi a farsangi népszokások, a karneválok hangulatát. Megfelel a hagyományos formáknak, ugyanúgy az aktuális elvárásoknak és a közösségi ízlésnek. Közösségi gyakorlat révén jön létre mint szabad, improvizatív „alkotás”.

A „*busótársadalom*”¹ a város társadalmán belül, egy rituális szerephez kötődően jön létre. A busók egységes, homogén csoport látszatát keltő megjelenése egy párhuzamosan egymás mellett létező csoportközösségekből felépülő világot takar. Annak belső szerkezete, szabálymechanizmusai behálózzák az ünnepen kívüli időszakot, és más közösségi formákat is érintenek: zenészek, táncosok, kézművesek és mások alkalmi csoportjait. E közösségek a város társadalmának különböző, de egymást sokszor átfedő szintereiben és alkalmain figyelhetőek meg. Mohácson a busójárás olyan ünnepé alakult, amely túllépi az esemény időhatárait azzal, hogy az emberek számára közösségszervező erőként hat a hétköznapiakban is.

A busójárást az elmúlt évszázadok alatt erős aktuálpolitikai hatások érték, jelentősen befolyásolták a horvát-magyar történelem különböző korszakai,

¹ A busók által a busók összességére használt fogalom.

átalakult a társadalmi és gazdasági környezete, mégis újra meg újra képes volt az alkalmazkodásra és megújulásra. Időről időre változott a belőle felszínre hozott ideológia, a funkciók és a szokáscelemek, illetve ezek aránya, dominanciája.

A busójárás általunk belátható, körülbelül háromszáz éves folytonosságot mutató magyarországi történetéről korábban is számos tanulmány jelent meg, amelyek részben az eredet kérdésével, részben az esemény dramaturgiájával, esetleg annak változásaival foglalkoznak. A busójárás iránt felkeltett és folyamatosan megmutató érdeklődés az 1930-as évektől kezdődően napjainkig egyre fokozódott, és miután a mohácsi busójárást 2009-ben az UNESCO felvette *Az emberiség szellemi kulturális örökségének* reprezentatív listájára, ez a folyamat még inkább felgyorsult. A megnövekedett turisztikai érdeklődést azonban nem követte folyamatos tudományos érdeklődés, így a kutatások csak nagy hézagokkal, és több lényeges kérdést homályban hagyva mutatják be a busójárás történetének egy-egy időszakát illetve formáját.

Kutatásom célja és az alkalmazott módszerek

A mohácsi busójárást a róla szóló tanulmányok vagy farsangi népszokásként, vagy a város „színpadán” megjelenő idegenforgalmi látványossággá változott karneváli formaként írják le. 2002-ben azzal a céllal kezdtem a kutatást, hogy a témára vonatkozó, ám hiányos szakirodalmat kiegészítsem és bővítsem, a szokás múltjáról árnyaltabb, a jelenéről pedig valósabb képet adjak. Annak érdekében tettem kísérletet e sokszínű jelenség megfejtésére, hogy teljesebbé válhasson a kép napjaink ünnepi szokásairól, rítusairól is.

A busójárást mint rítust az azt végrehajtó egyén és közössége szemszögéből, értékrendjéből kiindulva vizsgálom. Ehhez a társadalomnak mint közösségek hálójának több szintjét volt szükséges vizsgálnom. A busóközösségeket a „*busótársadalom*” részének tekintem, amely a város társadalmában, azzal összefüggésben tárható fel. Kutatásommal a *busókat*, azaz a busó alakját megformáló embereket szeretném megérteni: miért busók, hogyan gondolkodnak a szerepükről, hogyan élék meg ezt az állapotot.

Disszertációm céljai tehát a következők:

- Bemutatni az egyén és a közösség viszonyának, reprezentációjának informális csoportokban történő megnyilvánulásait egy rituális szerepen keresztül.
- Megvizsgálni e szerep manifesztációjának (megnyilvánulásának, kinyilatkoztatásának) alkalmait, tereit, határait.
- Megfejteti a tudást, amely motiválja és meghatározza a busó viselkedését, cselekvéseit, és meghatározni e szerep jelentéstartalmait.
- Bemutatni és értelmezni a farsangi időszakban jellemző cselekvések, játékok funkcióit, rituális megjelenésüket.

- Hipotézisem szerint a mohácsi busójárás olyan farsangi maszkos alakoskodás, amely magán viseli a karnevál világszemléletét, továbbá, hogy létezik a „*busótársadalom*”, és közösségeinek megismerésével olyan busóidentitás tárul fel, amely nem korlátozható csupán a busójárás időszakára, és nem is írható le csak azzal.

Céloom megvalósításához, és hipotézisem bizonyításához fel kellett tárnom azokat a tartalmi és strukturális jegyeket, amelyekkel és amelyek mentén meghatározhatóvá, megragadhatóvá válik a *busójárás*, és a *busó* (*busók*) létezésének lényege. A meghatározásnak több kiindulópontja volt: az *alkalom*, a *résztevők*, a *formai* jegyek, a *cselekvések* és a *funkció*. Az alkalom meghatározását is két tényező befolyásolta: az *idő*, amelyben valaki busóvá alakul, és a *tér*, ahol mindez létrejön.

Kutatásom terepmunkára épült, amely során előnyösnek éreztem személyes kötődésemet a városhoz. Mohácson születtem, és éltem 2004-ig, így nem jelentett problémát a terepismeret, az információk gyűjtése. 10 éven át kísértem figyelemmel a farsangi időszakot, valamint követtem annak hatását az évközi időszakokban.

Terepmunkám első szakaszában, annak ellenére, hogy már volt terepismeretem, el kellett magam fogadtatni. Kezdetben csak a várossal történő egyeztetéseken, a busójárást közvetlenül megelőző időszakban és farsang idején, mint megfigyelő voltam jelen és törekedtem minél alaposabban feltérképezni a közösségek szerkezetét, összetételét, a tagok szerepét.

A későbbiekben sem a hosszabb távú jelenlétet, hanem a gyakori, év közben is történő visszatérést választottam. *Megfigyeléseim* szempontjai érintették a viselkedés rutinját, az egyéni cselekvéseket, az emberek közötti interakciókat, valamint azokat a közösségi eseményeket, amelyek alkalmával a tagok a közösen birtokolt tudás vagy minta alapján cselekedtek, amikor közösen éltek át élményeket. Figyeltem milyen szerepekben jelennek meg a közösség tagjai, és miként erősítik meg a strukturális viszonyokat ezekben a helyzetekben, milyen formában jelenik meg farsangkor a hétköznapi normáinak fölülírása, és az hogyan realizálódik a külső környezettel szemben. Kutatásom alatt a spontaneitásnak mindvégig szerepe maradt. Különösen farsangkor rengeteg váratlan helyzethez kellett alkalmazkodnom, általában spontán beszélgetéseket, megfigyeléseket jegyeztem le, fotóztam, filmet készítettem. Kerestem azokat a helyzeteket, amelyekben megfigyelhettem a témáról folyó diskurzusokat.

Kutatásom alatt közel 250 emberrel készítettem egyéni vagy csoportos interjút, illetve rögzítettem velük rövid beszélgetéseket. Időtartamuk változó volt, a néhány percestől a 3-4 óráig. Magnókazettán 12 órányi beszélgetést, diktafonnal (digitális formában) közel 100 órányi beszélgetést rögzítettem, valamint nagy terjedelmű írásos jegyzetet készítettem. Kutatásom utolsó fázisában végeztem *kérdőíves vizsgálatot*, amely egy (a kutatásom zárásakor) aktuális állapot rögzítését

szolgált, azaz a 2011. évi busójárára készülő busókról ad képet. A korábbi évek adatait folyamatosan egészítettem ki a terepmunkám során készült interjúk, beszélgetések és megfigyelések alapján.

*Elsődleges források*nak a busók által tudomásom szerint használt, általuk tanulmányozott, vagy létrehozott forrásokat tekintetem, mivel ezek mind szerepet játszanak az információk áramlásában, a busó szerepének, viselkedésének alakításában.

*Másodlagos forrás*nak a busójárásról megjelent szakirodalmat tekintem, kiegészítve más maszkos hagyományokról írt tudományos munkákkal és egyéb forrásokkal, köztük több hazai külföldi múzeum gyűjteményének megismerésével, archív felvételekkel, valamint napjainkban készült fotókkal. Jelentős segítség volt néhány helytörténeti gyűjtő és mohácsi fotósok, busók gyűjteményei és a mohácsi múzeum archívumai és gyűjteményei.

A kutatás érvényessége

Terepmunkám során csupán a mohácsi busójárára koncentráltam, ezért feltehető az a kérdés, hogy vajon mennyire érvényesek megállapításaim más farsangi alakoskodó szokásra vetítve. Kutatásom, és az általam megismert hazai és nemzetközi szakirodalom csak részben segít megválaszolni a kérdést. A többnyelvű (német, olasz, szerb, horvát, szlovén, bolgár, angol nyelvű), szakirodalom gyűjtése, az abban való tájékozódás, a fordítás majd feldolgozás azzal szembesített, hogy nem írható le megnyugtató biztonsággal a szokás tér és időbeli kapcsolatrendszere, mivel a jelzett térségben zajlott/zajló kutatások mélysége, megközelítései, szemlélete nem, vagy csak részben egyeztethetők össze, nagyon eltérőek és területileg egyenetlenek, hézagosak. A téma szempontjából „klasszikusnak” nevezhető irodalom áttekintése inkább a kutatások hiányosságaira hívta fel a figyelmemet, minthogy biztonságos alapot nyújtott volna. Éppen ezért volt nehéz a feldolgozott anyag bemutatásához egy jól követhető szempontsорт találni. Ugyanakkor a megismert módszerek gazdagították a recens anyag feldolgozásának szemléleti keretét, ráirányították figyelmemet egyes vizsgálati szempontokra. Befolyásolták és bővítették a busójárárs vizsgálatába bevonható saját szempontjaimat.

A különböző módszerek alkalmazásával kutatott szokások egységes szempont szerinti elemzése, kutatási metodológiává való átalakítása tehát még várat magára, de bízom benne, hogy a formai, tartalmi jegyeiben hasonló farsangi alakoskodó szokások funkcióinak, jelentésváltozásainak, társadalmi aspektusainak alaposabb vizsgálatához a jelen dolgozatban bemutatott módszerek sikerrel alkalmazhatóak és a közösségről alkotott fogalmaink újragondolását is segíthetik. A szokások átalakulásának dinamizmusán keresztül a közösségek aktuális

szükségei tükröződnek vissza, ezzel is figyelmeztetve a kulturális és társadalmi folyamatok komplexitására.

Annak érdekében tettem kísérletet e sokszínű jelenség megfjtésére, hogy teljesebbé válhasson a kép napjaink ünnepi szokásairól, rítusairól is. Olyan cselekvésekről, amelyek közösségi érvényűek, bennük az egyén közösségi szerepe, társadalmi létezése nyilvánul meg, és amelyek formai, funkcióbeli, tartalmi változásokkal ugyan, de napjainkban is behálózzák életünket.

A disszertáció felépítése

Az 1. fejezet célja a téma elméleti bevezetése és a legfontosabb fogalmak tisztázása. A farsangi maszkos alakoskodás szakirodalmának áttekintése során a kutatásom szempontjából alapvetően fontos fogalmak eltérő meghatározásával és helyenként ellentmondó tartalmával találkoztam, amelyek közül az *ünnep*, a *rítus*, és a zavaróan eltérő módon, olykor szinimikaként használt *farsang* és *karnevál* terminológiájának tisztázását tartom szükségesnek. Ebben a fejezetben érintem a *farsangi maszkos alakoskodás* mint *dramatikus népszokás* meghatározásait, és az ezekkel összefüggő terminológiai problémákat. A terminológiai kérdések számbavétele egyben disszertációm témáját, a busójárás általam történt értelmezését is bevezeti.

Az 2. fejezetben áttekintem a maszkos szokások, azokon belül az európai farsangi hagyományok, valamint a mohácsi busójárás kutatásának tudománytörténeti előzményeit az idegen nyelvű és a magyar szakirodalomban, hogy bemutassam, milyen elméleti megközelítésben foglalkoztak eddig a témával, milyen egybehangzó, illetve ellentmondó eredmények születtek, milyen hiányosságok várnak pótlásra. Az elméleti keretek kidolgozásában és a módszertan meghatározásában a rendkívül szerteágazó kutatások ellenére máig nincs konszenzus sem a hazai, sem a nemzetközi tudománytörténetben. (NIEDERMÜLLER 1987:291, VEREBÉLYI 2005a:10) A tudományos érdeklődés egyaránt érinti a maszkos alakoskodás formai jegyeit, eszközeit, valamint mindezek társadalmi, művelődéstörténeti vonatkozásait (közösségi, etnikai, politikai), pszichés aspektusait, műfaji kereteit, valamint a terminológiával kapcsolatos jelentéstartalmi, meghatározási nehézségeket. A *farsangi maszkos alakoskodás* szokásainak történeti vizsgálata számtalan nehézséggel jár, hiszen a szokások akár többszörös forma- és jelentésváltozáson is keresztül mehettek. Mivel a busójárás leírása nem nélkülözheti a kapcsolódó terminusok magyarázatát, illetve következetes használatát, a 2.2. fejezetet a nyelvi kutatások megállapításaival kezdem. A mohácsi busójárás tudománytörténeti áttekintéséhez a Balkánról érkező sokákok kutatásának irodalmát, a horvát nemzetiségekre vonatkozó történeti írásokat, a horvát-magyar kapcsolatok szakirodalmát is felhasználtam, melyekre a busójárás történetéről szóló fejezetben hivatkozom.

Ebben a fejezetben a busójárás leírásának korábbi forrásait és szakirodalmát, valamint a jelenkori kutatásokat mutatom be. A nemzetközi szakirodalomból igyekeztem minél több, a busójárásra vonatkozó forrást felkutatni, melyek a szerb, szlovén és német mellett többségében horvát nyelvű írások.

A 3. fejezetben a fentiekben már vázolt kutatási céljaimat, hipotéziseimet, forrásaimat és módszereimet mutatom be. Elhelyezem a társadalomtudományi diszciplínák között, illetve a korábbi kutatások között, majd értelmezem kutatói státuszomat, felvázolom a kutatás lehetséges eredményeit és társadalmi hasznát.

A szokás történetében és jelenkori formájában Mohács sajátos etnikai összetételének kialakulása, térstruktúrája, a szokás folyamatos átalakulása, egyes funkcióinak változó dominanciája követhető, illetve figyelhető meg. Ezért olyan vizsgálatra volt szükség, mely a busójárást sokrétű kulturális és társadalmi jelenségként értelmezi, amiben egyszerre vannak jelen a népszokás hagyományait őrző rítusok, az azokra ható külső tényezők, valamint a résztvevők viselkedése által reprezentált belső világ. Mindezt egy olyan komplex, multikulturális társadalomban kell vizsgálni, ahol a különböző kultúrák találkozásából, interakciójából történetileg kialakult identitások vannak jelen.

A téma interdiszciplináris megközelítését tehát a jelenség komplexitása kínálta. A kulturális jelenségek sokféleségét kutató néprajz, kulturális antropológia módszerei mellé segítségül kellett hívnom más társadalomtudományi diszciplínák (történettudomány, szociológia, szociálpszichológia, kulturális pszichológia, kommunikációelmélet), a társadalomföldrajz eredményeit, és a nem önálló tudományként számon tartott, de a kultúrával kapcsolatos interdiszciplináris megközelítések eredményeit összefogó kultúraelméletet. Mindez együttesen tette lehetővé az egyén és közössége viszonyának, etnikai vonatkozásainak, viselkedése tér- és időbeli megnyilvánulásainak, társadalmi és kulturális jelenségeinek egy közösségi rítus és identitás sajátos kontextusában történő feltárását és értelmezését.

A 4. fejezetben a földrajzilag közeli Balkán, Mediterráneum és az Alpok vidékének maszkos farsangi szokáshagyományának néhány jellemző elemét, valamint a busójárás baranyai párhuzamait tekintem át. A térség a közelmúltban és a jelenkorban is megfigyelt szokásai számtalan lehetőséget kínálnak az összehasonlításra. A mohácsi busójárás jól illeszkedik a földrajzilag közeli Balkán, Mediterráneum, illetve Alpok hasonló szokásaihoz. A hasonlóságokat olykor a földrajzi és a történeti kapcsolatok, a kulturális érintkezések, máskor a hasonló politikai és társadalmi változások indokolják. A térség széttagoltságának, a sok eltérő kultúra egymásra hatásának máig ható következményei vannak, ide értve az egyes néprajzi csoportok és azok szokásainak kialakulását. A téma szerteágazó kérdéskörét éppen csak érinti az a tény, hogy a témánk szempontjából kiindulópontnak is tekintendő *horvátság* mennyire bonyolult történelmet tudhat maga mögött. A szokások regionális és etnikai különbségei és hasonlóságai jól megfigyelhetőek, de terjedésük és műfajuk határai már nehezebben határozhatóak

meg. A farsangi időszak az érintett a közösségek sajátos történetéhez, nagyságához igazodó számtalan változatban továbbélő *népünnepély*ként maradt meg. Mai változatai, köztük a *mohácsi busójárás* is, a farsang idején zajlott maszkos alakoskodó szokásoknak számos elemét őrizték meg és éltetik a mindenkor megújuló formákon keresztül.

Az 5. fejezetben bemutatom a busójárás helyszínét, a város szerkezetét, lakosságát, részletesebben a mohácsi sokácokat, és értelmezem a sokác kulturális identitás megnyilvánulásait. Ismertetem a mohácsi busójárás nyelvi vonatkozásait, majd az általunk követhető, illetve a források alapján kikövetkeztethető történetét. Érintem azokat az eseményeket, amelyek feltehetően hatással voltak a busójárás változásaira, így a horvát-magyar kapcsolatok alakulását, az aktuál- és kultúrpolitikai tendenciákat is.

Az 6. fejezetben kutatásom 2002-től 2011-ig tartó időszaka alapján bemutatom a mohácsi busójárás jelenkori változatát, a busók szokásvilágának, a busójárás nyilvános színtereinek és időrendjének, továbbá eseményeinek általános tartalmi és strukturális jegyeit. Bemutatom a busójárás maszkos alakjait, azok formai és tartalmi jellemzőit, a szokás létrehozóinak körét, a „*busótársadalom*” belső szerkezetét, dinamikáját, közösségi működési jellemzőit, a busócsoportokat, az egyes csoportok jellemző attribútumait, tartalmi és strukturális jegyeit, kiegészítve a busójárás további létrehozóival (zenészek, táncosok, kézművesek). A szokás elemzéséhez a város etnikai struktúráját, a farsangi eseményeket, a busók térhasználatát, cselekvéseit bemutató térképeket használok.

A 7. fejezetben az *ünnep*, azon belül a *farsang* és *karnevál* fogalmi kereteit alapul véve elemzem a busójárás funkcióit. Összefoglalom mindazokat a közvetítő csatornákat, amelyek kialakítják a busójárás mindenkor aktuális tartalmát és struktúráját, értelmezem a reprezentáció – az ünnepegni akarás, a társas performance-ok, a mindennapoktól eltérő világba rejtőzés, az emberek között megvalósuló lazább kommunikáció, interakció, vágyak és kívánságok – nyílt játéktérben történő megvalósulását.

A 8. fejezetben a busójárást mint örökséget a politikai, társadalmi és tudományos diskurzusokban megjelenő fogalomértelmezésen és az UNESCO szellemi kulturális örökség egyezményén keresztül elemzem. Bemutatom a busójárás *Az emberiség szellemi kulturális öröksége reprezentatív listájára* történt jelölésének aktuális hatásait

Az utolsó fejezetben összegzem kutatási eredményeimet, továbbá felvázolom a kutatás lehetséges további irányait.

A disszertációt *irodalomjegyzék* és *melléletek* zárják. Az irodalomjegyzék tartalmazza a felhasznált és a témám elméletét megalapozó, szemléletemet kialakító irodalmat.

Eredmények

Kutatási céljaim eléréséhez a mohácsi busójárás történetének feltárása és a szokáselemzés együttesen járult hozzá. A szokás változásait jelentősen befolyásolták a soknemzetiségű környezet, valamint a mindenkori demográfiai, történelmi és politikai tényezők. A történelmi fejezetben bemutatott „sokác–nem sokác” szokásgyakorlat következtében időről időre egymás mellett zajló busójárások jöttek létre, vagy rejtőztek el. Történelmi-politikai hatások következtében a sokác közösségi hagyomány és a város más népeiségeinek szokásgyakorlata hol elkülönült, hol összefonódott, hol alkalmazkodott egymáshoz. A különböző kultúrák találkozása folytán újabb és újabb elemekkel bővült, ugyanakkor szegényedett is.

Dolgozatomban azt állítom, hogy a busójárás a mai napig megőrizte sokác jellegét, így nem kerülhettem meg, hogy világossá tegyem; a *sokác* fogalom alatt elsősorban kulturális identitást értek. A sokác etnikai identitás nem tulajdonítható egy etnikailag behatárolható csoportnak, mert a hovatartozás dinamikáját aktuális helyzetek, alkalmak, szimbolikus cselekvések és tudások alakítják. Az interakciók során használt társadalmi határokat befolyásolhatja a nézőpont, az érintkezések gyakorisága, az egyéni érdek. A sokác identitás megnyilvánulásai folytonosan – természetesen más identitáskonstrukciókkal együtt – alakítják a település társadalmának struktúráját. Talán érthető, hogy nehéz a sokácokról mint etnikai csoportról beszélni, hiszen többszörösen rétegzett, tagolt közösségek hálójáról van szó, ahol az etnikai határok feloldódtak.

A mohácsi sokácok számára a betelepülés kezdeteitől a közös múlt, a közös vagy hasonló horvát kultúra és az újonnan birtokba vett tér reprezentálja a közösség szerves és élő összetartozását, s egyben az etnikai identitás alapjául szolgál. A kultúra és a terek közösségek által történő alakítása, a kulturális és térbeli határok elmosódása, illetve a terek időleges birtokbavétele folytán a reprezentációk nem csak térben, de időben is meghatározott formában artikulálódnak. A kezdetben kialakult és kulturálisan kódolt városkép etnikailag és vallásilag is különböző, különálló és zárt kultúrák mozaikszerű világát mutatta (LENZ 1994: 167), de a Mohács városának multikulturális társadalmáról így kialakult kép leegyszerűsíti az egymás mellett élő csoportok viszonyát, és elfedi az etnicitás lényegét. Annak ellenére, hogy a letelepedés utolsó hullámát követően kialakult mohácsi sokác népesség kezdetben elkülönült városrészben élt, mégsem tekinthetünk a sokácokra úgy, mint zárt területi egységben élő, azonos nyelvvel és kultúrával rendelkező csoportra. A 18. század elejére kialakult mohácsi népesség – ha nem is tömegesen – a későbbiekben is vonzotta a környező települések horvát nyelvű lakosságát, akik szintén beolvadtak a mohácsi sokác közösségbe. A sokácság városrészeinek területi elkülönülése sem jelentett zártságot, hiszen egy

város társadalmában elkerülhetetlen a népesség érintkezése, majd idővel a városrészek határainak elmosódása.

A *mohácsi sokác kulturális identitás*² a Mohácson megragadható kulturális különbségek lokális artikulációjának tekintem. A lokális formálódású kulturális identitás félreérthető módon olyan önmagában álló, körülhatárolt és egyben másoktól elhatárolt, homogén entitást sugall, amely a saját, különálló földrajzi, fizikai helyekhez és terekhez kötődik. A „lokális” fogalma ebben az esetben nem térbeli zártásra utal, hanem az etnicitás dinamikusan változó, és adott térben létező modelljének minden időben aktuális megformálásának kijelölésére szolgál, azaz „mohácsi modell”. Összetettségének számtalan megnyilvánulását kutatásom csak részben érinti. A busójárás alkalmával, illetve annak kapcsán megnyilvánuló entitások számtalan formában, a szokásesemény létrehozásának folyamatában, a létrehozók kapcsolati hálózatainak alakulásában is megmutatkozik, amelyekről részletesen írok disszertáciomban, a busójárás jelenkori változatát bemutató 6. fejezetben.

A mohácsi busójárás jelenkori változata

A *busójárás* valamennyi eseménye között vannak a busók jelenlétében és anélkül lezajló események. Előbbieket és a velük kapcsolatos szokásesemények összességét nevezem a *busók szokásvilágának*, utóbbiakat pedig a *busójárás rendezvényeinek* tekintem. Mindezek figyelembe vételével a busójárást ma a város lakossága és az alkalmi közönség közös ünnepi rendezvényének tekinthetjük, mely az elmúlt közel száz év alatt fokozatosan a *busók szokásvilágának* megvalósulására épült fel.

A szokás elemzésekor részben a Niedermüller Péter által (1981: 191) „szokáskódoknak” nevezett szabályrendszer felépítésére, részben az ünnepi cselekvések formai megjelenésének Verebélyi Kincső által rendszerezett szempontjaira (2005b: 66) támaszkodom. Bemutatom a szokás létrehozásához szükséges tudásnak, azaz az események létrehozásához szükséges *kódrendszernek* (*normáknak, szabályoknak*) a birtoklóit. A szokáskódok rendszerének feltárásával bemutatom a szokásra vonatkozó tudás *tárgyi és nem tárgyi elemeit*, a szokáscselekvések *tér- és időbeliségét*. A *média* legtágabban vett értelmezésének segítségével összegzem a tudás megszerzésének és birtoklásának lehetőségeit, és kiemelem a busó médium-szerepét.

A szokás létrehozói birtokolnak minden olyan szokáskódot, a szokás működéséhez szükséges ismeretet és azokat a transzformációs szabályokat, összefüggéseket, tehát a szokásrendszert („forgatókönyvet”), amelyek segítségével

² Hangsúlyozom, hogy nem a mohácsi sokácok identitásáról, hanem sokác kulturális identitásról beszélek. Előbbin egy behatárolható népesség önazonosságát, utóbbin a mohácsi sokác kultúrával való azonosulást értem.

létrejön a szokásemény. (POZSONY, 2006: 67) A létrejött szokásemények összessége tulajdonképpen a szokás, esetünkben a busó manifesztációjának alkalmá. A „busótársadalom” a szokásrendszer egyik ismerője, ugyanakkor meghatározó szereplője annak.

A busók szokáseményei

A szokáseményeket az időpontok és a helyszínek viszonyában tudjuk elemezni, melyeknek rendje tulajdonképpen a szokáskódok transzformációs szabályai alapján jön létre. Vizsgálatom tehát az *időben* meghatározható farsangi szokás csütörtöktől keddig tartó eseményeire, valamint arra a *térre* vonatkozik, amely a busók összességének és azok csoportjainak mozgásteré (helyszínek és útvonalak). A tér- és időbeli összefüggéseket térképek segítségével elemzem.

A szokáseményeket – melyek közül csupán azokkal foglalkozom, amelyek busók közreműködésével és jelenlétében zajlanak le – legalább hat szempont szerint jellemezhetjük:

1. szervezett és spontán események
2. csak a busók vagy a busók és más szervezők közreműködésével szervezett események
3. a szervezett események között: rendezett (szertartásszerű) és rendezetlen (kaotikus) események
4. nyilvános és nem nyilvános események
5. köztereken vagy a magánszférában zajló események
6. csak busók vagy a busók és a közönség részvételével zajló események

A *résztevők* köre kapcsán meghatározható, hogy csak busók, a busók és más helyi közösségek, vagy a közönség részvételével zajlik-e az esemény, valamint hogy *valamennyi busó részvételével, busócsoporttal/csoportokkal* vagy a busók *egyéni* részvételével. Az egyéni megnyilvánulásokat nehezebb tetten érni, legfeljebb a „magányos busók” esetében lehetne vizsgálni, de ők rejtőzködők, kevesen vannak, noha viselkedésük és cselekvéseik egy nagyobb közösség, a mindenkori busók által megszabott keretek között nyilvánulnak meg.

A busójárás alakoskodói

A mohácsi sokácok farsangi szokásainak alakjait az egykor egész Baranyában jellemző szereplőkhöz hasonlóan 3 csoportba sorolhatjuk: *szép busók*, *ijesztő busók* és más *maskarások*. Negyedik csoportként a Mohácson (bár a 20. században máshol is) megjelenő *jánkele* alakját kell említenünk. Az elmúlt, közel száz évben történt változások azonban mind formai, mind jelentéstartalmi különbségeket eredményeztek. Az alakok tipológiája a formai jegyek alapján azonban ma is alkalmas a beazonosításra. Mindez sok esetben nem választható el a

busójárás tárgyi elemeitől, eszközöktől és kellékektől (maszk, akusztikus elemek, látványelemek).

A szokás létrehozóinak köre

A busójárás által érintettek legtágabb köre az esemény létrehozóin és megvalósítóin (szervezőin és szereplőin) kívül a részt vevő helyi közönséget, a turistákat és a város „nem résztvevő” lakosait is jelenti. A *passzív* vagy *aktív* résztvevők köre nehezen határozható meg, hiszen a passzív résztvevők (nézelődő mohácsi lakos, turista) is aktivizálódhatnak a szokáscelemek során, ugyanakkor az aktív résztvevők között megtaláljuk azokat, akik nem közvetlenül a szokáscelemekben vesznek részt, szerepük mégis nélkülözhetetlen (maszkfaragók, a sütő-főző asszonyok stb.).

Tehát a különböző *nyilvános* és *zárt* terekben ünneplő *résztvevők* lehetnek: 1. csak a busók, 2. a busók és a hozzájuk kötődő közösségek; 3. a busók és a közönség (beleértve a város lakosait, azon belül a busók szorosabb vagy tágabb közösségeit és a turistákat).

A busójárás a város társadalmába ágyazottan, közönséggel vagy anélkül valósul meg. Kutatásom nem vizsgálja a részt vevő közönséget, csak a busókkal való kapcsolatok függvényében érinti azt. A busójárásra való felkészülés az év különböző időszakára eshet, összefonódhat a hétköznapi kapcsolatvilágával. A busók ilyen alkalmakon is birtokba vesznek tereket. Mindezeket csak a szokásesemény kontextusának értelmezéséhez szükséges mértékben érintem.

A „*busótársadalom*” és a többi alakoskodó, illetve a többi szokást gyakorló személy vagy csoport szervesen kötődik egymáshoz. A szokáshoz szükséges *kódok* ismeretével tehát nemcsak a busók rendelkeznek, hanem más alakoskodók és személyek is. A „*szokáskódok*” birtoklói közül disszertációm csak a busókat megformáló személyeket (a „*busótársadalmat*”) és a szokáskódok birtoklásában velük osztozó más személyeket és csoportokat érinti.

A szokás létrehozóinak vizsgált köre a következő:

1. A „*busótársadalom*”
2. A zenészek és a táncosok
3. A kézművesek
4. Szervezetek és intézmények

A „*busótársadalom*” alatt a busójárás *szokáskódjainak*, és azon belül a *busószerep kódjainak* ismerőjét és megszemélyesítőjét, a mindenkori busóközösségeket értem. Ebben a kontextusban a *busó* szó a busószerep kódjait ismerő és a maszkos alakot megszemélyesítő embert jelenti. Ugyanakkor ők maguk is így nevezik meg magukat, sőt, sok esetben életformaként vagy életszemléletként értelmezik az elnevezést; „aki busó az egész évben busó”, vagy egy tőlük független vagy sorsszerű szerepnek; „én busónak születtem”, „velem nőtt fel”.

A „busótársadalom” kapcsolatrendszere a hétköznapi bonyolult kapcsolatrendszerének függvényében alakul ki. Jellemzően családi, rokonsági, szomszédsági, baráti, vagy ismeretségi alapon. Ezen túl a kapcsolatok eredete lehet iskolai, munkahelyi, sport, vagy más egyéb. A társadalmi struktúrában elfoglalt *pozíció* a legkevésbé meghatározó a csoportok összetételében. Iskolai végzettségi szintek, a szakmai-társadalmi pozíciók hierarchiái nem szervezik a busócsoportokat. Az említett kapcsolatokat az *etnikai* (a sokác) származás írhatja felül, ami alatt azt értem, hogy néhány csoportban zömében sokác származású, vagy a sokácokhoz családi, rokonsági szálon (például vegyes házasság által) kötődő tagok vannak, ugyanakkor sokác származásúak csak ritkán kerülnek be nem sokác csoportokba. A többségében „sokác” csoportok tagjai sokácnak vallják magukat, a hagyományokat is ennek megfelelően tisztelik, de tagjaik között szoros baráti kötelékek mentén, vagy közeli rokon esetében előfordulnak nem sokácok.

A hétköznapi rétegződési dimenziói (életkor, lakóhely, munkahely stb.) a busócsoportokban csak részben követhetők, de a busóközösségekben sajátos státusok alakulnak ki. Ez alatt részben hierarchiát (rangot, presztízt), de Linton (1997: 267-284) értelmezését követve főleg a jogok és kötelezettségek meghatározott együttesét értem a csoporton belül.

A busók többféle státust foglalhatnak el akár egyidejűleg is. Ezek közül néhány veleszületett, vagyis *tulajdonított státus*, például a nem, az etnikai hovatartozás. Az érdem és a tehetség alapján *elért státusokról* is beszélhetünk, míg a társadalomban elfoglalt hely szerint *betöltött státusról*. Ezek egy része hierarchikus, ugyanakkor mindegyikhez szerep is társul. A csoportok vezetői, meghatározó alakjai, de a mindenkori „hősök”; a köztisztelőben álló busók alakjai is érdemeik vagy tehetségük alapján nyerték el az ún. *elért* státusukat.

A busócsoportok közötti hierarchia (pl. egyes csoportok nagyobb presztízsnak örvendenek, hangadóbbak, mint mások), is a busótársadalom működéséhez köthető és azzal együtt folytonosan változik. Természetes módon nagyobb tiszteletet kapnak az „öregebb” csoportok, de pl. egy-egy újdonság elfogadása nem feltétlenül attól függ, hogy melyik csoport vezeti be, hanem egész egyszerűen attól, hogy az adott ötlet kivitelezhető, vagy sem. A demokratikus működés az egyenrangúságot is szolgálja

A „busótársadalomban” tehát megszűnnek a hétköznapi társadalmi szerepkényszerei, a hétköznapi elfoglalt státusbeli különbségek, az „én”-ből „mi” lesz. Az egyes csoportok kialakítják saját együttműködési normáikat, amelyek az egyén szükségleteit is biztosítják. Az egyéni és közösségi spontaneitás, kreativitás, közvetlenség fokozottan jelentkezik. Olyan intenzív és önjutalmazó élmény ez, amelyben az egyén összeolvad a rítussal, feltöltődik életerővel, majd megerősödve tér vissza a rítus előtti társadalmi struktúrákba.

A „busótársadalomba” való belépésük és kilépésük köthető a farsang időszakához, ám azon túlmutató létezésével jelen van a hétköznapi életben is. A

busótársadalom létezése átszövi a különböző hétköznapi élethelyzeteiket, szituációikat, ott jelenik meg, mint valami mögöttes normarendszer, ahol a busó megítélése, viszonyrendszere eltér a hétköznaptól. Többes identitásuk része a *busóidentitás*. Determinálja, befolyásolja személyiségüket és cselekvéseiket nemcsak farsang idején, hanem év közben is.

Kutatásom olyan csoportok létezését tárta fel, melyek egymás mellett párhuzamosan, autonóm módon léteznek, de egymással mégis sokféle módon összekapcsolódnak. A csoportok közötti *kapcsolat* több szempont mentén írható le és jellemezhető. Az egyik ilyen: egymás ismerése vagy nem ismerése. A megkérdezett csoportok között jellemzően azt tapasztaltam, hogy a busók „nagy öregjeit”, vagy a programokon évek óta szereplő csoportok nevét és meghatározó alakjait mindenki ismeri. A hosszabb ideje „szereplő” csoportok is ismerik egymást, de az összes csoport tekintetében ez nem feltétlenül kölcsönös. A „másik” csoporthoz fűződő viszonyt jellemezheti a közömbösség, a tisztelet, az ellenszenv stb. Az okok között elsősorban a szokás normarendszerének betartása a meghatározó: mennyire „autentikus” vagy „mohácsi” a viselete és a maszkja, hogyan viselkedik, titkolja-e kilétét stb. A csoportok közötti kapcsolatot még jellemezheti az együttműködés vagy rivalizálás, esetleg mindkettő egyszerre.

A csoportok *létezésének időtartama* nehezen meghatározható. Spontán módon bekerülni a csoportokba nem lehet. A csoportösszetételt *választott*, illetve *beleszületett* kapcsolatok egyaránt alakítják. Általában a gyermekkorból közösen kinőtt fiatal vagy felnőttkorú férfiak baráti, családi, rokoni, ismerősi (sport, munka, tanulás stb.) körével bővül a csoport. A csoporthoz tartozás közösség- és identitásteremtő erő, amit többek között a közös tevékenység, a közösen végzett szokáscselekvés biztosít. A csoporthoz tartozás *önkéntes*, de a bekerülésnek lehetnek *beavató rítusai*, feltételei, ahogy a csoportban való maradásnak is.

A busócsoportok egyszerre határozhatóak meg *informális* és *formális* csoportként. Az *informális csoportok* elsősorban az egyén szempontjából fontos tevékenységekben – tehát például a játék, a szórakozás bizonyos formáinak keretében – töltenek be kulcsszerepet, azonban az informális csoportok sem tekinthetők teljes szabadságot adó formáknak, hiszen esetükben is jelen vannak a *formális* csoportok jellemzői, például a szokások által megszabott viselkedési módok. A *formális és informális csoportok* szétválasztása tehát viszonylagos. A csoporttaggá válás motivációját és a csoportban maradás okait a tagok által várható előnyök és a rájuk háruló hátrányok aránya szabja meg. Egyrészt a csoporthoz való vonzódás, a viszony a csoporttagokhoz, az együttlét öröme, a közösen üzött tevékenység okozta kielégülés, másrészt a csoportban való részvétellel elért célok realizálása határozza meg a kötődés mértékét.

A busószerep

A busók úgy hozzák létre a busójárás eseményét, hogy „nemcsak” ünnepelnek, hanem szerepet is „játszanak”. Tehát a többi létrehozóhoz képest (zenészek, táncosok, önkormányzat) nem csupán létrehozzák az eseményt, hanem azt egy jelentésekkel teli maszk felöltésével teszik, következésképp ők nemcsak a szokásesemény létrehozásához szükséges *szokáskódokat* birtokolják, hanem a *busószerep* eljátszásának a *kódjait* is.

A busó szerepe összekapcsolódott az őt megjelenítő maszkkal, az öltözettel, a használt kellékekkel és a viselkedéssel. A *busószerep* jelentéstartalmának megfejtéséhez a csak a busók számára létező és használható nyelvi, kommunikációs, cselekvésbeli jelentések, attribútumok, közösségi viszonyok, kapcsolati hálók, és azok szintjeinek feltárásával, míg a busókat motiváló és cselekvéseiket meghatározó *tudásig* a szokáskódok elemzésén, azaz a szokásesemények létrehozásához szükséges szabályok, és az így létrejött szokásesemények tér és időstruktúrájának elemzésén keresztül jutottam el.

A *busószerep* létrejötte viselkedési minták szerint történik, de az alakításban az egyénnek mindig nagy a szabadsága. Az elfogadható vagy elfogadhatatlan viselkedést – ahogy más csoportok esetében – a „*busótársadalom*” és a busócsoportok szintjén közvetített elvárások szabályozzák.

Tehát a *busószerep* egyszerre eszköz, valamint *jel* a *jelentéssel* együtt. Ahogy a busójárás történetében láttuk, ez a szerep olykor korlátok között jelent meg, vagy vonult háttérbe, olykor a külső, kényszerítő erők hatására változott, de legfőbb vonásait nem veszítette el. Megjelenésének időbeli és térbeli rendje fokozatosan bővült a hagyomány szabta keretek között.

A busónak lehetősége van a figyelem felkeltésére, a nyílt térben történő reprezentációra, demonstrációra, szabad véleménynyilvánításra, vágyak, kívánságok megvalósítására. Ilyenkor kigúnyolhat és bagatellizálhat komoly, konfliktusokkal teli élethelyzeteket, amit akár durva megfogalmazás és obszcenitás is jellemezhet. A mulatozás mértéke sem korlátozott, a viselkedés pedig erőfitogtató, olykor agresszív is lehet. Erotikus szimbólumok, szövegek is helyet kapnak a „játékban”. Ezek sokszor csupán a szexualitásra vonatkoznak, de előfordul, hogy valamilyen aktuális történet, hír karikatúrái. A rítusok dinamikusak, folyamatosan új elemekkel bővülnek, érzékenyen reagálnak a napi eseményekre, és a közvéleményt aktuálisan foglalkoztató dolgokra, melyek megjelennek a demonstrációkban.

Zenészek, táncosok, kézművesek

A busójárás további létrehozói a *zenészek* és *táncosok*, akik a sokác zenei és táncagyományt éltetik. Említésük azért is fontos, mert bonyolult a busók közösségével való kapcsolatuk hálója. A sokác busók ismerik a sokác táncagyományt és zenei hátterét, de a nem sokác busók többsége is megtanulja a

táncházakban. Gyakori jelenség, hogy a busójárás kapcsán átélt élmények hatására lesz valaki zenész vagy táncos, illetve fordítva, zenészként vagy táncosként vesz részt a programokon és kap kedvet a busószerphez. A szokás létrehozóinak kapcsolati hálóját tovább bonyolítja a *kézműves hagyomány gyakorlóival* való kapcsolatrendszer. A *maszk és más kellékek készítői* lehetnek alkalmi (például busó) készítők, specialisták vagy hivatások.

A busójárás funkciói

Disszertációm 6. fejezete részletesen elemzi a reprezentáció tér- és idődimenzióit, alkalmait, formáit, tárgyi világát. A *busótársadalom* bemutatásával a reprezentáció társadalmi háttérét, a magukat reprezentáló egyének és közösségek viszonyrendszerét is igyekeztem feltárni. E rendszer egyszerre tartja fenn a város társadalmához, a csoportközösségekhez, vagy a sokáchoz (más nemzetiséghez) tartozás érzését. A busószerpep reprezentálhatja az identitást, de az információ birtoklását, a tudást (pl. megfelelő viselkedés), vagy esztétikai minőséget (pl. szép, csúf, humoros, félelmetes) is. A busók egy-egy közösséghez, azaz busócsoporthoz való tartozását két dolog határozta meg. Egyrészt a csoporthoz tartozás közösségi öröme, a *mi*-tudat megélése, másrészt a csoporttagságon keresztül átélhető cél, a busószerpep megélése. A közösséghez való tartozás érzésével az ünnep betölti a *stabilizáló funkcióját*, míg a szerep, a „maszk mögötti világ”, a felszabadult, korlátok nélküli „másság” a *reprezentáció* lehetőségét teremti meg a nagyobb közösséghez tartozás érzésének fenntartásával. A két funkció együtt létezik, egymást feltételezi. A busójárás közösségeket hoz létre és tart össze, ugyanakkor megteremti az egyének és a közösségek együttműködésének, illetve versengésének színterét, így valósítja meg a busójárás az információ megőrzés, a biztonságtéremtés, a véleménynyilvánítás, a nevetés és a pazarlás funkcióját.

Következtetések, további kutatási lehetőségei

A busójárást mint farsangi maszkos alakoskodást egyszerre élő közösségi hagyománynak, turisztikai attrakciónak, és a mindenkori közösségek aktuális igényeihez, szükségleteihez igazodó szellemi örökség részének is tekintem. A mohácsi sokácok (katolikus horvátok) szokását betelepülésük óta nagyon sok külső hatás érte. A napjainkig élő rítusokkal megőrzött hagyomány autentikusságot és kulturális értéket képvisel a helyi kultúrában, annak ellenére, hogy a külső hatások és a belső társadalmi változások folyamatosan alakították. E változásoknak dinamizmusa van, melyben fellelhetőek a helyi autonóm közösségek igényei, vágyai és szándékai.

A busójárás további kutatása kapcsán többek között olyan lehetőségek vehetők figyelembe, melyekre Voigt Vilmos is utalt (2000: 290-291). Voigt szerint a karneváli elemek számbavétele, elemzése még várat magára, hiszen az vagy egy

a változásokra is reagáló, jelentéstartalmakat igénylő s feltáró műfaji kérdésként jelenhet meg, vagy tisztázza, hogy a „bahtyini” népi nevetéskultúrába ágyazott karnevál hogyan követhető és értelmezhető napjainkban. E szokások karneváli vonásait művelődéstörténetileg támasztja alá Peter Burke (1978, 1991: 213), amikor az ünnepeken a pazarlást mint a hétköznapok ellentétét fogalmazza meg, vagyis egy olyan világszemléletet, amely az ünnep világába való belépéssel jön létre. E vonás pedig átszövi a rituális, így a farsangi szokások világát is. Burke határozottan kiemeli a farsangot mint olyan kivételes időszakot, „amikor büntetlenül és nyíltan ki lehetett fejezni azt, ami addig csak a fejekben fogalmazódott meg”. Ez egyben a bahtyini *népi nevetéskultúra* lényegi vonása is, és egyúttal a farsang és más ünnepek karnevál-jellegét is kifejezi.

Elsősorban jelenkort célzó vizsgálatom számos általam feltett kérdést megvilágított és helyezett új perspektívába, ugyanakkor felszínre hozott újabbakat, melyek egyben a kutatás további útját körvonalazzák. A későbbiekben a jelen dolgozatban kevésbé részletezett jelenségek kidolgozására, valamint újabb vizsgálati szempontok bevonására kell sort kerítenem. Érdekes lehet a busójárás történetének egyes korszakira jellemző politikai-társadalmi vonatkozások részletesebb felfejtése. Ehhez számos lehetőséget, és dokumentumok szempontjából izgalmas kihívást jelent a 20. század, benne a szocializmus éveivel, pl. a politikai funkciók hangsúlyosságának vizsgálatával.

A disszertáció identitásról szóló fejezete is továbbgondolásra vár. Dolgozatomban azt állítom, hogy a busójárás a mai napig megőrizte sokác jellegét, így nem kerülhettem meg, hogy világossá tegyem; a *sokác* fogalom alatt elsősorban kulturális identitást értek. Az identitást nem egyszerűen a leszármazás alapján „kapjuk”, hanem a kulturális, politikai és társadalmi gyakorlatok, kifejezésformák, valamint az emlékezet és tapasztalatok sokfélesége alapján konstruáljuk meg. Az ebből következően és folytonosan változó identitás egyszerre hordozza a történeti dimenziókat, a vélt vagy valós ismereteket, tapasztalatokat, a kapcsolatokat és egymásra hatásokat, valamint az értékek és életmódok nehezen leírható jelenségeit, amelyek a társadalom működését, struktúráját, funkcióit alakítják. Könnyen belátható, hogy ezt a témát nem hogy nem volt célom, de nincs is módom a maga teljességében feltárni. Csupán arra tettem kísérletet, hogy a busójárás kapcsán tisztázzam, hogy milyen pontokon találkozom a kérdéskörrel. Kutatásom nem érintette a „nem busó” mohácsi lakosságot, a teljes sokác népességet, így az etnicitás és etnikai identitás kérdésében csak a busók kapcsán tehettem megállapításokat.

Ugyanakkor a busójárás, illetve a busók közösségei kiváló terepet nyújtanak az identitáskonstruálás, a reprezentációs stratégiák vizsgálatához. Ennek lényege az a felismerés, hogy a társadalmi létezés elengedhetetlen feltétele, hogy önmagunkat az egész társadalom számára észlelhetően és érthetően megjelenítsük, azaz társadalmi létünket egy folyamatos kulturális és szimbolikus reprezentáción

keresztül legitimáljuk. Ennek eredményeképpen a busók (sokácok és a város lakossága) újra (és folytonosan) felfedezi, konstruálja és rekonstruálja a saját és a „másik” hagyományát. A hagyományon keresztül, függetlenül attól, hogy külső hatásra vagy belülről való megújulással, de megerősíti, megfogalmazza, artikulálja kulturális identitását is.

Az etnicitás egyik jellemző tartozéka az etnikai fesztivál gyakorlata is, amely „egzotikus” táncokat, zenéket és rítusokat, azaz etnikus kultúrát és archaikus hagyományt mutat be. Az etnicitásnak ez az esztétikai és expresszív, zenére, táncra, egzotikus kultúrára épülő formákon keresztül történő önreprezentációja az, amit a „helyiek”, a városi társadalom is elfogad, és amit egyfajta élményként élhet meg (HALL, 1996: 56–57). További szakirodalom felhasználásával kiterjeszthető a vizsgálat az összehasonlító elemzésekre, a fogyasztói kultúránk tömegfesztiváljaival való összefüggéseinek feltárására, de a mohácsiak és turisták attitűdjére, az egyes tendenciák kortárs folyamatokban való elhelyezésére is. Fentiekhez azonban a jelen dolgozatban nem vállalt, a város lakosságára és a turistákra is kiterjedő vizsgálati módszerek alkalmazására van szükség.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy a további társadalomtudományi kutatások kiegészíthetik disszertációm megállapításait, sőt, idővel új szempontokkal bővíthetik, új meglátásba is helyezhetik kutatásom eredményeit.

Hivatkozások

BURKE, Peter

1991 A farsang világa. In: Népi kultúra a kora újkori Európában. Budapest: Századvég, 213–242.

HALL, Stuart

1996 A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (szerk.): Multikulturalizmus. Budapest: Osiris – Láthatatlan Kollégium, 60-85.

LENZ, Günter (1994): American Cultural Studies: Multikulturalismus und Postmoderne. In: Berndt Ostendorf (szerk.): Multikulturelle Gesellschaft: Modell Amerika? München, 167–187.

LINTON, Ralph

1997 Státus és szerep. In: Mérdföldkövek a kulturális antropológiában. Budapest: Panem Kft., 267-284.

NIEDERMÜLLER Péter

1981 A szokáskutatás szemiotikai aspektusa. In: Hoppál Mihály (szerk.): Folklórtanulmányok. Előmunkálatok a Magyarország Néprajzához 9. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoport, 177-200.

1987 Irányzatok és módszerek a néprajzi szokáskutatásban. In: Népi kultúra, népi társadalom = Folclorica et ethnographica : a Magyar Tudományos

Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának évkönyve, 14. (szerk.) Kósa László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 291-315.

POZSONY Ferenc

2006 Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet. Kolozsvár: KJNT – BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, 5-407.

VEREBÉLYI Kincső

2005a Quackjárás. Egy elfeledett pünkösdi szokás elemzése. Hungarológiai Közlemények. 21. 4. 583-590.

2005b Szokásvilág. Studia Folkloristica et Ethnographica 46. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke

VOIGT Vilmos

2000a Karneválunk kérdései. In: Voigt Vilmos: A világnak kezdetétől fogva. Történeti folklorisztikai tanulmányok. Budapest: Universitas

A disszertáció témájához kapcsolódó publikációm:

MINORICS Tünde

2001. Etnikum és vallás térstrukturáló szerepe Mohácson. Szakdolgozat. Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének Archívuma 3345
- 2007a. „Busójárások”. In: Maszk, átváltozás, beavatás. Pócs Éva (szerk.) Budapest: Balassi 285-294. (Tanulmányok a transzcendensről V.)
- 2007b. Karnevál egy soknemzetiségű városban. In: Valorile Multiculturalitii. Editura Status – Status Kiadó, M-Ciuc - Csíkszereda, 110-117.
- 2007c. Közösségek szellemi öröksége. In: Tudásmenedzsment 8. (évf.) 2. sz. 115-119.
- 2008a. Egy Duna-menti turisztikai attrakció kulturális antropológiai kutatása. In: Duna Térségi Kohézió. Dunaújváros: Dunaújvárosi Főiskola, 259-268.
- 2008b. The Cultural – Antropological Research of a Danube-Region Touristic Attraction. In: Danube-Area Cohesion. Dunaújváros: College of Dunaújváros, 271-278.
- 2009a. Masken in mediterranen Kulturen. In: Wichard, R (Hr.): Brücken zwischen den Kulturen. Geistige Grundlagen, Historische Beispiele, Zeitfragen. Frankfurt am Main: STIFTUNG HAUS der action 365. 129-138.
- 2009b. Pillantás a maszk mögé. In: Kovács Éva (szerk.): Látás – Tekintet – Pillantás. Budapest-Pécs: Gondolat - PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 75-86.
- 2010a. A maszk mögött. A mohácsi busójárás és a busók világa. Behind the Mask. The Busó Festivities at Mohács and the World of Busós. Pod maskom. Ophod mohačkih buša i svijet buša. Pécs: Pannon Kultúra Alapítvány
- 2010b. Attrakció és misztérium. In: Aubert Antal – Berkí Mónika (szerk.): Örökség és Turizmus. Pécs: PTE TTK Földrajzi Intézet
- 2011a. „Alakoskodó” médium. In: Mészárosné Szentirányi Zita - Sipos Magdolna – Zalay Szabolcs (szerk.): A kultúra anatómiája, a kultúra anatómusa. Tanulmánykötet a 65 éves Agárdi Péter tiszteletére. Pécs: PTE FEEK, 209-221.
- 2011b. A mohácsi busók társadalma. In: Hoppál Mihály (szerk.): Népek-Maszkok-Európa. A busójárás európai háttere. Budapest: Európai Folklor Központ, 179-199.

A disszertáció témájához kapcsolódó előadásaim:

2004. november 12-14. Busómaszkok. In.: Maszk-Átváltozás-Beavatás – Tudományos konferencia, Siklós

2006. március 6-8. Egy turisztikai attrakció kulturális antropológiai vizsgálata. In: A kultúrákövetítés elméleti és gyakorlati kérdései. Nemzetközi tudományos konferencia, Szeged
2007. július 4-5. Egy Duna-menti hagyomány, mint turisztikai attrakció. In: „Duna Térségi Kohézió”. I. EU Interregionális nemzetközi tudományos konferencia. Dunaujvárosi Főiskola, Dunaujváros
2007. november 16-18. Karnevál egy soknemzetiségű városban. In: „A sokszínűség értékei” - Nemzetközi szeminárium. Európai Tanulmányi Központ, Árkos, Románia
2008. március 28-29. Pillantás a maszk mögé. Látás – Tekintet – Pillantás. A megfigyelő lehetőségei. – műhelykonferencia, PTE Irodalomtudományi Doktori Iskola, Kultúratudományi Doktori Program, Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék, Pécs
2008. április 16-19. A busójárás, mint a közösségen belüli reprezentáció lehetősége. In: A közösség szerepének átalakulása a 20. századi népi társadalomban. Magyar Néprajzi Társaság – Móra Ferenc Múzeum, Szeged – SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, XVI. Néprajzi Szeminárium. Domaszék-Szeged
2008. május 22-24. Ünnepek a térben. In: Európa Jövője – a Jövő Kultúrája. Interkulturális párbeszéd – Környezeti tereink. Nemzetközi konferencia. Pécs-Mohács
2008. szeptember 25-26. attrakció és misztérium. In: Örökség és turizmus. III. Országos turisztikai konferencia. Pécs
2008. szeptember 27. Masks of the Mediterranean Cultures. In: „Bridges of crossing of Border Cultures”. University of Pécs
2008. november 11. Szellemi örökségünk – Poklada. Ablak a Balkánra. Horvát-magyar kapcsolatok - konferencia, Pécs
2009. április 22-27. Experiences of the Nomination of the “Busó” Festivities at Mohács. In. Intangible Cultural Heritage Experts' Seminar, Experience and Cooperation in SE Europe, Zagreb, Croatia
2009. november 4. Közösségi örökség és innováció - vagy innovatív kreativitás? In: A Magyar Tudomány Ünnepe - Kreativitás és Innováció Európai Éve, PTE, FEEK, Pécs

2009. november 10-11. A hagyomány mai közösségi funkciói – mohácsi busóközösségek. A „néphagyomány” helyzete, társadalmi és közösségi szerepe a kultúra jelenében – konferencia. Dominikánus Ház, Színház tér 2., Pécs

2009. november 20-21. „Ez az egész rólam szól” – karneváli reprezentáció. In. "Színre vitt helyek" - újabb társadalomtudományos közelítések a turizmushoz. A PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszéke (Pécs) és a Néprajzi Múzeum (Budapest) közös konferenciája. Művészetek és Irodalom Háza, Pécs

2010. szeptember 13-14. Aktuálpolitikai hatások egy ünnepi rítus változásaiban. In. Törésvonalak. Politikai, szociális és kulturális hasadások a közép-európai társadalmakban a korajúkortól napjainkig. Civil Közösségek Háza, Széchenyi tér 17. Pécs

2010. szeptember 24. Unser immaterielles Kulturerbe: Das Busó Festival - Szellemi örökségünk: a mohácsi busójárás. ARBEITSMEINSCHAFT DONAULÄNDER GEMAINSAME TAGUNGDER ARBEITSKREISE „KULTUR UND WISSENSCHAFT” Pécs - Komitat Baranya. Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpont, Pécs

2010. október 18–19. A kutatói felelősség szerepe a szellemi kulturális örökség védelmében. In: Kulturális valóságismeret és EKF 2010 – konferencia és emlékülés. 35 éves a pécsi kultúráközvetítő képzés, Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, Pécs

2010. november 24. Baranya szellemi öröksége az oktatási rendszerben. In: Közös európai kulturális örökségünk – szakmai nap. Baranya Megyei Kulturális és Idegenforgalmi Központ, Pécs

2010. november 18–19. Kulturális örökség és regionalizmus. A tudás szerepe a regionális fejlődésben A Magyar Regionális Tudományi Társaság VIII. Vándorgyűlése. Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, Debrecen

2010. november 26. Örökség és multikulturalitás. In: Ars Hungarica, Nagyszeben – Sibiu - Hermannstadt, Románia

2010. november 24. Baranya szellemi öröksége az oktatási rendszerben. In: Közös európai kulturális örökségünk – szakmai nap. Baranya Megyei Kulturális és Idegenforgalmi Központ, Pécs

2011. március 3. A maszk mögött – a busók világa. In. Népek, maszkok, Európa. Nemzetközi konferencia. Művészetek és Irodalom Háza, Pécs

2011. május 5. Műhelymunka örökségvédő és –kutató közösségekkel. In. A Duna-régió közösségeinek kulturális öröksége Európa jövője – a jövő kultúrája. Nemzetközi konferencia. Pécs

A disszertáció témájához kapcsolódó fotókiállításaim:

2008. február 23-25. A maszk mögött. Terepmunka a mohácsi busójáráson. Fotókiállítás és előadás: Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága – Gorka Kerámiamúzeum, Verőce

2009. január 31-február 12. A maszk mögött. Terepmunka a mohácsi busójáráson. Fotókiállítás és előadás: Dombóvár

2009. február 13-19. A maszk mögött. Terepmunka a mohácsi busójáráson. Fotókiállítás és előadás. Budai Fonó Zeneház, Budapest

2009. április 6 – május 10. „A maszk mögött” és „Maszkos alakoskodó népszokások a Dolomitok karneváljain. Farsangi kiállítás Olaszországból” című közös kiállítás. PTE-FEEK, Pécs

2010. január . 22-29. „Ehhez mérem az egész évet” - mohácsi busó közösségek – Mindentudó Ház, A Magyar Kultúra Napja, Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Veszprém,

2010. február 12-március 12. „Ehhez mérem az egész évet” – fotókiállítás és kiállítás a mohácsi busómaszkfaragók pályamunkáiból. Busójárás, Mohács

2010. április 12-14. A maszk mögött (A mohácsi busójárás). Fotókiállítás. A mohácsi busójárás az emberiség szellemi kulturális öröksége. Előadás. CSEMADOK Székház, Pozsony

2010. július 11-17. A maszk mögött – fotókiállítás. In: „Demokrácia, szabadság, vállalkozás a globalizált társadalomban.” – 14. nevelési világkonferencia. WCCI – World Council for Curriculum and Instruction, Pécs

2011. március 3-4. A maszk mögött fotókiállítás. In: Népek, maszkok, Európa – nemzetközi konferencia. Pécs